СТОСОВНО ПАТРІОТИЗМУ

Так уже заведено в нашій країні, що як хто зумів повністю поладнати свою релігію з вимогами власного сумління, то не потребує клопотатися, чи це поладнання задовольняє кого стороннього, чи ні.

В Австрії та деяких інших країнах це не так. Там держава ладнає за людину її релігію, сама людина в тому голосу не має.

Патріотизм – це всього-на-всього різновид релігії: любов до країни, обожнювання країни, відданість прапорові країни, її честі й добробутові.

В абсолютних монархіях його постачає підданому трон, в нудному трафаретному вигляді; в Англії та Америці його постачає громадянинові, в нудному й трафаретному вигляді, політик і газета.

Наш політико-газетяний патріот часто наодинці з собою давиться своєю дозою; але глитає і якомога силкується затримати її в своєму шлунку. Блажен, хто духом лагідний.

Часом на початку якоїсь підлої скаженої політичної кампанії він поривається збунтуватися, але не робить цього, бо має досить обачності. Він знає, що його творець довідається про це – творець його патріотизму, непутящий базікало, шестидоларовий помічник редактора містечкової газети – і розляпає все друком, ще й обізве його зрадником. А то жахлива перспектива. Це змушує його підібгати хвоста межи ноги й тремтіти. Ми всі знаємо – читач це знає дуже добре,– що два роки тому55 дев’ять десятих людських хвостів Англії й Америки перебували саме в такому стані, тобто дев’ять десятих всіх патріотів Англії й Америки поробилися зрадниками, аби лиш їх не обізвали зрадниками. Чи ж не правда? Я знаю, що це правда. Чи ж не дивна це річ?

Але дуже всерйоз того соромитись не варто. Рідко кому вдається – дуже-дуже рідко – виграти битву зі своїм вихованням; надто вже сили нерівні. Багато років,– може, й завжди – виховання обох націй було злісним ворогом незалежної політичної думки, вперто неприязним супроти патріотизму, виробленого людиною самостійно, патріотизму зродженого у власній голові людини, випробуваного вогнем, надійно провіреного її власним сумлінням. В результаті патріотизм був одягом на вихід, купленим з других рук. Патріот не знав, як, коли чи звідки брались його поняття, та й не дбав про те, аби лиш виглядало так, ніби він з більшістю,– а це було головне, в цьому була безпека і вигода. Чи знає читач бодай трьох людей, що мають справжні підстави для свого патріотизму, і можуть їх вказати? Хай краще не досліджує докладніш, як не хоче розчаруватися. Скорше за все він виявить, що ті люди набралися свого патріотизму з громадського корита і ні трохи не доклали власних рук до його виготування.

Виховання робить чудеса. Воно спонукало народ нашої країни опиратися Мексіканській війні;56 а потім – пристати на те, що вважалося думкою більшості – патріотизм більшості, це ж бо і є типовий патріотизм – і люди йшли на ту війну і воювали. Перед громадянською війною виховання зробило Північ байдужою до рабства і прихильною до гендлювання рабами; через це Массачусетс поставився вороже до американського прапора і не дозволив підняти його на будівлі конгресу штату – в його очах то був прапор інтриганів. Але невдовзі виховання перекинуло Массачусетс на інший бік, і він люто кинувся війною на Південь під тим-таки прапором проти своїх колишніх інтересів.

Нема такого, чого не змогло б виховання. Нема нічого вище його досягу чи нижче. Воно може обернути лиху мораль на добру, добру на лиху; може знищити принципи, може їх відродити; може принизити янгола до рівня людини і підняти людей до рівня янголів. І воно здатне зробити будь-яке з цих чудес протягом року, навіть шести місяців.

А значить, людей можна виховати, щоб вони самі формували свій патріотизм. Їх можна виховати, щоб виробляли його в себе в голові та

серці, в ні від кого незалежній самоті свого власного дому. Їх можна виховати, щоб перестали сприймати патріотизм на команду, як австрієць сприймає свою релігію.

1900